

МЯСТОТО НА СРЕДЕЦ В БЪЛГАРО-УНГАРСКИТЕ ВЗАИМООТНОШЕНИЯ ПРЕЗ XII ВЕК (по нумизматични данни)

Живко АЛАДЖОВ

Между монетите от времето на XII в., открити в България, се идентифицират отделни екземпляри на унгарските крале. В своето изследване „Монети и монетно обръщение в средновековна България (1081 – 1261)“ Иван Йорданов отбелязва, че в Преслав¹, Новозагорско, Видинско, Стара Загора, Пазарджик, Перник има данни за такива парични знаци (Йорданов 1984, 50, табл. XX, № 8-9). След излизането на цитираната книга унгарски монети са намерени в некропола на крепостта Перник, които са най-много на брой от известните ни досега от археологически проучвания (Пенчев 1988, 21, 25). От общо 18 монети, 5 са на унгарски владетели – денар на Ласло I (1077 – 1095); денар на Калман (1095 – 1116) и 3 екземпляра медни денари на Бела III (1172 – 1196) (Пенчев 1988, 25).

Напоследък от разкопките в средновековния пласт на Средец (дн. София) стана известен още един екземпляр меден денар на Бела III. Той има следното описание:

Лице: REX BELA REX STS. Двама владетели² с корони с кръст, седнали на трон без облегалка, насреща. Всеки от тях държи в дясната си ръка скиптр, а в лявата – кълбо с кръст. Ядрото е отчупено над главите на императорите.

Опako: SANCTA MARIA. Богородица с нимб седнала на трон без облегалка.

Меден денар с леко корубеста форма на ядрото³; диам. 27 мм; тегло: 2,27 г ⁴ (Huszár 1979, 72) (**табло XLVI 1a, 16**).

¹ В Преслав е намерена една повредена половин монета: Йорданов 1984, табл. XX, № 8.

² В литературата има разногласия кои точно са представените владетели, но преобладава мнението, че това са Бела III и Стефан IV.

³ Със същото описание и параметри има монети и с плоско ядро.

⁴ Обект София – „Метростанция II-8“, 2012 г.

За датировката на тези монети са изказани различни мнения, като голяма част от изследователите ги свързват с управлението на император Бела III (1172 – 1196), докато други – със съвместното управление на Стефан IV и Бела II (1162 – 1163) (Grierson 1976, 146, № 258-259).

Намирането на монетата на унгарския крал Бела III не е изненада, предвид многото нападения, при които Средец става арена на редица международни конфликти. От втората половина на 20-те години на XII в. до края на века Средец е крепост от голямо значение във византийско-унгарските отношения. Унгарската държава като силен политически фактор през това столетие влязла в поредица контакти с Византия, които варирали от договорни, мирни и толерантни, крепени чрез династични бракове, до крайно враждебни, изразили се в няколко военни кампании, както от унгарска, така и от византийска страна. Това е времето на византийските императори Йоан II Комнин (1118 – 1143) и неговия син Мануил I Комнин (1143 – 1180). Причините за военните походи на унгарското кралство на югоизток във византийските земи и ответни на византийците на унгарска територия са свързани с териториалните интереси, които всяка от двете държави преследвали. Едновременно с това не трябва да се пропуска и активната намеса на Византия във вътрешно-династичните борби в унгарската държава (Данчева-Василева 2009, 72; Данчева-Василева 2017, 145-146). В резултат на това Средец пострадал през 1127 г., когато войските на Стефан I завладяли града, заедно с Белград и Браничево. След две десетилетия затишие, Средец заедно с гореспоменатите градове отново сериозно пострадал по времето на Втория кръстоносен поход (1147 – 1149).

На 13 януари 1173 г. унгарския престол е зает от крал Бела III след съгласието на византийския император Мануил I Комнин, който се намирал в Средец. След 1182 г. византийско-унгарските отношения отново били обтегнати, а основа за това са промените в управлението на Византия след смъртта на Мануил I Комнин. През 1183 г. след редица промени едноличен владетел в Константинопол става Андроник II Комнин. Поради роднинските връзки между Бела III и семейството на покойния Мануил I Комнин, съответно и Алексий II Комнин, унгарците в съюз със сърбите предприели поход на югоизток. Превзети били редица градове, между които и Средец, чиито стени били разрушени. Освен разрушенията на града, били откраднати и мощите на Свети Иван Рилски, които Бела III изпратил в унгарската столица Естергом (Дуйчев 1990, 226-228; История 1981, 423). Там местният католически архиепископ твърдял, че не му е известно да съществува такъв светец и поради това Св. Иван Рилски го наказал с онемяване. Говорът на свещеника се възвърнал едва след като се поклонил пред ковчега и поискал прош-

ка от българския светец. Респектирани от това чудо, през 1187 г. унгарците върнали светеца в София (Дуйчев 1990, 226-227; Данчева-Василева 2009, 79-80; Данчева-Василева 2017, 159-163). Отнемането на мощите на Свети Иван Рилски от Средец за средновековната епоха е събитие от голяма важност не само за гражданите на града, а и за всички българи, които приемали светеца за свой закрилник. Това допълнително усложнило отношенията между българи и унгарци, но след връщането на реликвата настъпило известно успокоение.

Откритата монета в Средец може да бъде свързана с описаните по-горе събития, в които територията на града и района многократно са били потърпевши от сблъсъка между унгарските войски и българското население. Вероятно тя е донесена от чужденец, участник в походите от втората половина на XII в.⁵ Тази нумизматична находка допълва досегашната информация за монетите на Бела III открити в България.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА:

- Данчева-Василева 2017:** А. Данчева-Василева. Българският Средец – византийската крепост Сердика (Триадица) – XI – XII в. – В: 1200 години Сердика-Средец-София в България. София, 2009, 47-85.
- Данчева-Василева 2017:** А. Данчева-Василева. История на средновековна София VI – XIV век. София, 2017.
- Дуйчев 1990:** Ив. Дуйчев. Рилският светец и неговата обител. Фототипно издание. София, 1990.
- Йорданов 1984:** Ив. Йорданов. Монети и монетно обръщение в средновековна България (1081 – 1261). София, 1984.
- История 1981:** История на България, том II. София, 1981.
- Пенчев 1988:** Вл. Пенчев. Монети от некропола в крепостта Перник. – Нумизматика 3, 1988, 20-27.
- Grierson 1976:** Ph. Grierson. Monnaies du Moyen Age. Fribourg, 1976.
- Huszár 1979:** L. Huszár. Münzkatalog Ungarn: von 1000 bis heute. München: Battenberg, 1979.

ТЕКСТ КЪМ ИЛЮСТРАЦИИТЕ:

Табло XLVI 1a, 16. Меден денар на император Бела III (1172 – 1196) (лице и опако).

⁵ В цитираната по-горе статия на Владимир Пенчев, авторът също свързва монетите на Бела III от некропола в крепостта Перник с превземането на Средец от унгарците (Пенчев 1988, 21).

THE POSITION OF SREDETS IN BULGARIAN – HUNGARIAN
RELATIONS IN THE 12TH C. (ON NUMISMATIC DATA)

Zhivko Aladzhov
(Summary)

Single coins belonging to the Hungarian kings have been identified among the pieces from the 12th c. found in Bulgaria.

Recently still another copper denarius of Béla III (1172 – 1196) appeared during the archaeological excavations in Sofia (the medieval Sredets). Its description is as follows:

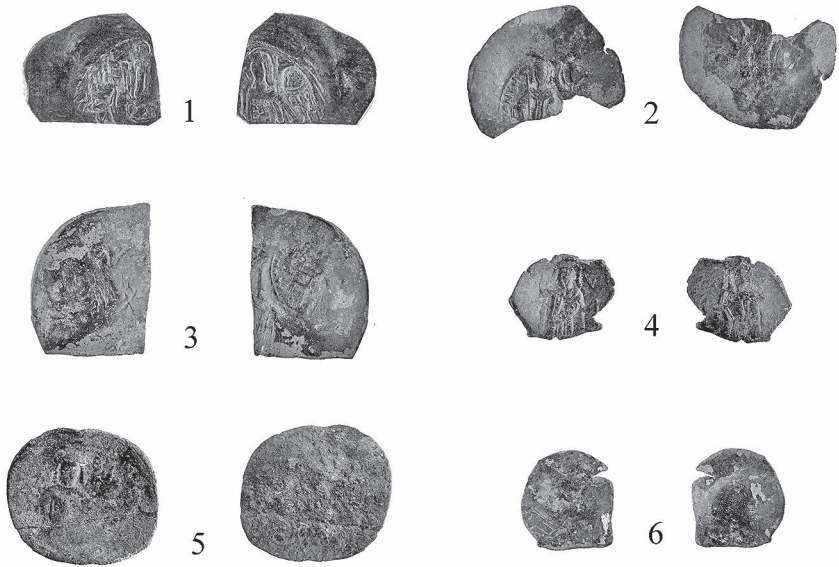
Obverse: REX BELA REX STS. Two royals crowned holding crosses sitting on a throne without backrest, front. Each of them holds a scepter in their right hand, and a globe with a cross – in the left one. The blank is broken above the emperors' heads.

Reverse: SANCTA MARIA. Theotokos with a halo sitting on a throne without backrest, front.

Copper denarius: 27 mm; 2, 27 g.

The discovery of a coin of the Hungarian King Béla III (1172 – 1196) is no surprise, having in mind the many events that Sredets has become the arena of international conflicts. From the second half of 1120ies to the end of the century Sredets was a significant fortress within the Byzantine – Hungarian relations and many times became an arena of collisions between the Hungarian army and the urban population. Most probably the coin in question was carried by an alien who took part in the dramatic events.

Табло XLVI

0 cm 5
